

УДК 378.036.1:78

Назаренко І.М.

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-МУЗИКАНТА

Анотація. Назаренко І.М. Шляхи формування виконавської майстерності майбутнього вчителя-музиканта. У статті викладено оптимальні шляхи формування виконавської майстерності майбутнього вчителя музики загальноосвітньої школи у процесі його інструментальної підготовки, розкрито основні напрямки в цій галузі, зокрема, гра на слух, читання з листа, транспонування, підбір акомпонементу.

Ключові слова: педагогічна діяльність, інструментальна підготовка, виконавство, творча активність.

Аннотация. Назаренко И.М. Пути формирования исполнительского мастерства будущего учителя-музыканта. В статье изложены оптимальные пути формирования исполнительского мастерства будущего учителя музыки общеобразовательной школы в процессе его инструментальной подготовки, раскрыты основные направления в этой области, в частности: игра по слуху, чтение с листа, транспонирование, подбор аккомпанемента.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, инструментальная подготовка, исполнительство, творческая активность.

Summary. Nazarenko I.M. The ways of performance skills formation of the future teacher-musician. In this article we define the optimal ways of formation of the performance skills of the future teacher-musician in the process of his instrumental preparation; we open the principal directions in this sphere, such as: play by ear, reading from the paper, accompaniment selection.

Key words: pedagogical activity, instrumental preparation, creative activity.

Постановка проблеми. Удосконалення музично-педагогічної підготовки вчителя полягає в розвитку професійно значущих якостей учителя-музиканта. Найважливішим компонентом фахової підготовки учителя в умовах навчання на факультетах мистецтв є інструментальна підготовка. Науковцями доведено, що виконавська і концертмейстерська діяльність є базою всіх професійних даних спеціаліста музиканта (Л.Г. Арчажникова, Б.О. Брилін, Т.П. Плесніна, О.Я. Ростовський та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Музично-виконавське мистецтво здавна перебуває в центрі уваги музикантів-педагогів (Г.М. Падалка,

О.П. Рудницька, О.П. Щолокова та ін.), які всебічно вивчають різні аспекти цього складного явища. Проблема формування професійних якостей студентів на факультетах мистецтв у класі основного музичного інструмента безпосередньо впливає з тих вимог, які ставляться перед учителем музики в процесі роботи з дітьми на уроках та в позаурочний час.

Учитель музики, постійно виступаючи на уроці в ролі виконавця, ілюстратора та акомпаніатора, використовує своє вміння гри на інструменті й у позаурочній музично-освітній та виховній роботі. Будь-яка виконавська діяльність зміцнює авторитет учителя як музиканта та пропагандиста кращих надбань музичного мистецтва. Пам'ятаючи про це, він повинен постійно удосконалювати свою виконавську майстерність: ознайомлюватися з новими творами, відпрацьовувати швидко й усвідомлене засвоєння нотного тексту, поповнювати свій виконавський репертуар.

Формулювання цілей статті. У нашій статті ми маємо на меті розкрити ефективні шляхи удосконалення фортепіанної підготовки, оскільки цим інструментом користується більша частина вчителів музики, навіть ті, у кого основний інструмент баян, акордеон, гітара. Але всі вони вивчали у внз фортепіано як додатковий інструмент.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переважна більшість учителів-практиків віддають перевагу фортепіано тому, що вважають його таким, який найбільше відповідає вимогам проведення уроку музики. Аналіз програм з музики для загальноосвітньої школи переконує, що вчитель повинен ілюструвати велику кількість творів, написаних саме для фортепіано. Крім того, зручність цього інструмента в тому, що, розучуючи з учнями пісню, вчитель однією рукою може диригувати, а другою акомпанувати чи грати хорову партитуру.

Професійно-виконавські якості учителя музики ґрунтуються на органічному поєднанні розвитку загально-музичних теоретичних знань, умінь та практичних виконавських навичок, роботи над культурою і технікою виконання, вміння сприймати музику через осягнення її змісту з наступним втіленням у конкретному звучанні на інструменті. Окрім того вчитель повинен враховувати і психолого-педагогічні особливості своєї діяльності: вміти не тільки високохудожньо виконувати музичний твір, але й, що не менш важливо, вміти донести музичний матеріал до дітей, всіляко сприяючи виконанню завдань уроку музики.

Практика показує, що вузька виконавська спеціалізація не може ефективно сприяти розв'язанню тих загальноосвітніх завдань, які ставляться перед учителем музики на сучасному етапі розвитку суспільства.

Приділяючи увагу розвитку творчих здібностей студента-виконавця, не можна забувати й про те, що без „міцного ремесла” немає мистецтва, що виховання необхідних технічних навичок і умінь має бути на першому місці.

Однак принципи єдності навчання і музично-творчого виховання, опора на слухо-творчу сферу студента, підпорядкування технічного розвитку художньому мають найважливіше значення для інструментальної педагогіки. Вони повинні бути визначені як провідні у програмах з методики навчання гри на музичному інструменті [3].

Серед важливих і різноманітних властивостей музично-педагогічної кваліфікації вчителя музики виняткова роль належить саме володінню інструментом. Практика доводить, що вчителю музики необхідно творчо музикувати: грати на слух, гармонізувати мелодії, створювати інструментальний супровід до вміщених у збірках вокально-хорових творів, транспонувати тощо. Володіння навичками творчого музикування є свідченням високого рівня загальномузичної кваліфікації вчителя.

Однією з необхідних умов оволодіння навичками творчого музикування є вміння гармонізувати мелодії. У зв'язку з цим у процесі навчання основна увага у формуванні творчих навичок має бути спрямована на розвиток гармонічного слуху. Досвід і практичні рекомендації вітчизняних педагогів показують, що при цілеспрямованому навчанні гармонічний слух, який відстає у своєму розвитку від мелодичного, може бути розвинений у переважній більшості студентів, причому за порівняно короткий час [5].

У статті головну увагу ми зосередимо на синтезі виконавських і педагогічних якостей вчителя музики. Практика дозволяє констатувати, що використання вчителем у своїй роботі низки методичних прийомів сприяє самовихованню і самовдосконаленню його професійних якостей. Маємо на увазі не тільки методи роботи над подоланням різноманітних виконавських труднощів, а й принципи інтерпретації музичного твору, його стилістичних особливостей. Узагальнення дають можливість пов'язувати окремі питання виконавства із загальними проблемами музичної педагогіки і слугують основою формування професійних знань, умінь і навичок.

Загальновідомо, що в основі роботи над музичним твором лежить знання загальних закономірностей музичного мистецтва і головних художніх принципів виконання. Їх мета, перш за все, у намаганні точно передати авторський задум [2]. Важливо вміти на основі детального вивчення нотного тексту глибоко проникати у зміст музичного твору, розуміти його ідею, орієнтуватися у стилєвих та жанрових особливостях.

У процесі роботи над музичним твором дуже важливо віднайти засоби музичної виразності, правильний добір яких слугує основою відтворення музично-образного змісту твору. Виконуючи музичний твір на уроці, розв'язуючи художні завдання, вчитель має одночасно володіти вміннями, які сприяють активізації уваги школярів та виробленню більш глибокого розуміння ними змісту твору. Окреслимо основні уміння:

Постійне вслуховування в музику з одночасним усвідомленням інтонаційної виразності у відповідності зі змістом твору.

Зупинка уваги на окремих елементах музичної тканини з наступним розв'язанням нових художніх завдань. Відчуття і розуміння музичної думки із врахуванням усіх елементів виразності в їх взаємодії. Охоплення форми твору з постійним зверненням уваги на співвідношення цілого і окремих частин, кульмінацій і цезур, темпових і динамічних контрастів тощо. Теоретичне осмислення твору з проникненням в особливості музичної мови.

Творчість учителя музики – це діяльність, спрямована на реалізацію навчального процесу з метою оптимізації його через привнесення нових елементів, активного оперування новими знаннями, навичками в іншому, в порівнянні зі звичайним підходом, в ракурсі, спрямованому на досягнення якісно нових дидактичних результатів [1]. А з іншого боку, його творчість передбачає особистісні прояви у різних аспектах власне музичної творчості – імпровізації, елементарної композиції тощо. У практиці ці два моменти повинні існувати в глибокому взаємозв'язку. І саме тому формування творчого потенціалу вчителя музики має, на наш погляд, обов'язково входити в систему навчання з усіх фахових дисциплін.

Проте саме викладач основного музичного інструмента в міру специфіки організації індивідуально-педагогічної діяльності може розв'язати проблему активізації внутрішніх потенційних сил особистості студента, без чого неможливо сформувати основи педагогічної майстерності майбутнього вчителя музики. Інструментально-виконавський репертуар вчителя містить твори різних епох, стилів та жанрів, проте за ступенем складності ці твори обов'язково повинні відповідати рівню його музичної підготовки.

Особливе місце у виконавському репертуарі вчителя займають твори зі шкільної програми для слухання музики. Потрібно зазначити, що шкільний репертуар стосується не тільки уроку музики, він безпосередньо пов'язаний і з проведенням різноманітних позаурочних і позашкільних заходів (бесіди про музику, лекції-концерти, музичні вікторини, тематичні вечори тощо). Добираючи музичні твори для виконання у школі, вчитель керується завданнями виховання високого художнього смаку школярів, доступністю цих творів для сприйняття дітьми різних вікових груп, яскравістю і контрастністю виконуваного репертуару.

До виконавського репертуару вчителя, безумовно, мають бути включені музичні твори для різних вікових груп школярів: молодших, середніх і старших класів. І якщо в початкових класах такі твори не дуже складні, то репертуар для старших класів вимагає високого рівня професійних виконавських умінь та навичок. Якість виконання музичних творів слугує одним із показників педагогічної майстерності вчителя; до того ж, чим більший багаж п'єс, які вчитель у змозі виконувати на професійному рівні, тим вищий буде його

авторитет та результати музично-виховної роботи з дітьми. Проте виконавську діяльність учителя музики не потрібно оцінювати як естрадно-концертну, а як яскраве, емоційне, образне, доступне виконання для дітей.

У процесі співбесід з молодими викладачами музики ми з'ясували, що за час навчання у вищому навчальному закладі ними був накопичений достатній об'єм репертуару для роботи з школярами молодших класів як на уроках, так і для проведення позаурочних заходів, проте для роботи в середніх і старших класах було б добре для наповнення уроку живими ілюстраціями мати у репертуарі такі, наприклад, твори, як „Вальси” Ф.Шопена і „Музичні моменти” Ф.Шуберта, фортепіанні твори М. Лисенка, музичні п'єси сучасних українських композиторів.

Музично-інструментальна педагогіка на сучасному етапі характеризується інтенсивністю у пошуках можливостей розширення музичної ерудиції та накопичення репертуару майбутнього вчителя. Виходячи з потреб практики, актуальним, на наш погляд, є звернення педагогів вищої школи до ескізного вивчення музичних творів у викладанні гри на основному музичному інструменті.

Загальновідомо, що вивчення музичних творів у цьому випадку не доводиться до повної довершеності, робота призупиняється дещо раніше. Власне, таку форму навчально-педагогічної діяльності можна охарактеризувати як проміжну між читанням нот з аркуша і досконалим засвоєнням музичного твору. Останнім рубежем ескізного вивчення твору слугує етап, на якому студент-виконавець охоплює задум твору, отримує художньо-достовірну уяву про нього і, як виконавець, може впевнено передати цей задум на музичному інструменті.

Обмеження термінів опрацювання музичного твору означає, по суті, прискорення темпів проходження навчального матеріалу. Студент опиняється перед необхідністю засвоєння певної інформації в скорочено-ущільнені терміни. Саме це призводить до безперервного накопичення щоразу нових знань, до відмови від тупцювання на місці та одноманітного повтору раніше пройденого. Проте не можна трактувати запропонований метод як поверхове виконання. При ескізному розучуванні на перший план висуваються ті вміння, які необхідні майбутньому вчителю музики в роботі зі школярами: це, перш за все, вміння зрозуміти зміст музичного твору, досягнути його художній задум і по можливості виявити засоби музичної виразності. Такий вид самостійної роботи сприяє значному розширенню репертуару, збагаченню виконавського досвіду студента.

Одним із важливих аспектів підготовки майбутнього вчителя музики є володіння вміннями та навичками концертмейстерської роботи. По закінченні вищого навчального закладу вчитель музики повинен вміти: акомпанувати вокально-хоровим колективам, супроводжувати власний спів, читати з аркуша і

транспонувати партію акомпанементу в інші тональності, добирати за слухом і супроводжувати популярні пісні.

Зазвичай найбільш складним для вчителя буває добір на слух і транспонування. Що стосується транспонування, то на нашу думку, з появою комп'ютерних програм, які надають можливість швидше перенести нотний текст у будь-яку тональність, потреба у транспонуванні з часом зникне (проте у практиці роботи вчителя трапляються ситуації, коли ці вміння необхідні). Спосіб навчання гри на слух, основою якого є здатність довільного оперування музично-слуховими уявленнями, один із найменш досліджених в українській музичній педагогіці.

На жаль, багато хто з вчителів не володіє достатньо розвиненим внутрішнім слухом, а відтак, не завжди може довільно оперувати музично-слуховими уявленнями, диференційовано сприймати і подавати музичний матеріал. Формування цих навичок має розпочинатися з розвитку вміння добору на слух, що може стати важливим підґрунтям успішного читання з аркуша і транспонування. Під час гри на слух доцільно використовувати прості народні пісні з невеликим діапазоном. Кількість музичних прикладів, побудованих на народних мелодіях, кожен викладач визначає самостійно. Розвиток навичок добору до цих мелодій має супроводжуватися ілюстрацією викладачем і наслідуванням запропонованого акомпанементу самим студентом.

Такий показ є одним із шляхів переходу до наступного етапу роботи – підготовки до самостійного добору акомпанементу. Навчання гри на слух повинно враховувати індивідуальні особливості студента: міру обдарованості, сприйнятливості, розвиненість музичної пам'яті, почуття ритму тощо. Цей процес вимагає диференційованого підходу, кожен студент має отримати індивідуальні завдання на певний вид музикування.

У процесі читання з аркуша вчитель повинен вміти швидко вникати у задум твору, передбачати лінію розвитку музичного образу, зосереджуватись на головному, одночасно охоплювати партію соліста і супровід, музичний і літературний текст, усвідомлювати характер музики, обов'язково звертаючи увагу на зміну темпу, ритму, тональності та фактури.

Формуючи комплекс навичок читання з аркуша, вчитель музики має враховувати, що роботу доцільно розпочинати з творів, написаних у повільному темпі, з малою кількістю випадкових знаків та з однотипною фактурою супроводу, що не вимагає складної аплікатури. Обов'язковою умовою є вироблення вміння вільно орієнтуватися на клавіатурі музичного інструмента. Для розвитку цих навичок ми пропонуємо безперервне виконання і сприйняття музичного тексту не окремими знаками, а великими звуковими комплексами, володіння найбільш розповсюдженими фактурними формулами, виконання акомпанементу з одночасним співом вокальної партії.

Висновки. Проведене дослідження свідчить, що виконавська культура вчителя є одним із проявів його музичної компетентності. У своїй професійній діяльності він постійно має виступати в ролі виконавця, і для цього необхідно вільно володіти музичною літературою, розуміти й опановувати музичний матеріал і, творчо інтерпретуючи, доносити його до слухачів. Творча робота вчителя музики в загальноосвітній школі ґрунтується на міцній музично-виконавській підготовці, забезпечити яку повинні, насамперед, заняття з основного музичного інструмента, в ході яких у майбутнього фахівця формується художня, методична і загальна педагогічна культура.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бочкарев Л.П. Психология музыкальной деятельности. / Л.П. Бочкарев– М.: Институт психологии РАН, 1997. – 351 с.
2. Мистецтво у розвитку особистості: монографія за ред. Ничкало Н.Г. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – 224 с.
3. Падалка Г.М. Принципи навчання мистецтва: курс лекцій „Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін” / Г.М. Падалка / НПУ ім. М.Драгоманова. – К., 2009. – 190 с.
4. Рудницька О.П. Педагогіка загальна та мистецька: навч.посіб. – К., 2002.– 270 с.
5. Щолокова О.П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутніх учителів / О.П. Щолокова / НПУ ім. М.Драгоманова. – К., 1998. – 172 с.